

საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა – 30

ავთანდილ სონღულაშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების გამგე

საბჭოთა კავშირის დაშლის წინაპირობები და საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენა

ისტორიამ კატეგორიულად უარყო ისეთი ხელოვნური ერების შექმნის შესაძლებლობა, როგორც იყო „საბჭოთა ხალხი“. ასეთი ქმედებები მხოლოდ დაპყრობილი ქვეყნების დენაციონალიზაციისა და განადგურების პრიმიტიულ ტენდენციას წარმოადგენდა.

XX საუკუნის 80-იანი წლები კაცობრიობის ისტორიაში შევიდა, როგორც ტოტალიტარიზმის მსხვერვისა და ანტისაბჭოური გარდაქმნების ეპოქა. ტოტალიტარიზმმა შეწყვიტა არსებობა, თუმცა დაგვიტოვა ყალბი დოქტრინებისა და იდეოლოგიის ნანგრევები, რომლებმაც ათასობით ადამიანის სიცოცხლე შეინირეს.

საბჭოთა კავშირის დაშლას პირველ რიგში ხელი შეუწყო ეკონომიკის არასწორმა მართვამ და მისგან გამონვეულმა კრიზისმა. ხრუშჩოვისა და მისი მემკვიდრეების ეკონომიკური პოლიტიკის შედეგად 80-იანი წლების დასაწყისში მივიღეთ სასურსათო პროგრამა. ფაქტობრივად, „საბჭოთა ეკონომიკა“ სულს ღაფავდა. მალაზიის თაროებიდან უნგრული ბატი და კუბის კარტოფილი

შემოგვცქეროდა. თვის ბოლოს დასავლეთ გერმანული ქათამი და კარაქი იყიდებოდა. ზამთარში პოლონეთის სტაფილოს შეექცეოდა რუსეთი... [1, 394]. აი, ასეთ სისტემაში მოხვდა საქართველო და ათეული წლების განმავლობაში მისი შემადგენელი ნაწილი იყო...

შეიძლება ითქვას, რომ არსად, მთელ მსოფლიოში არცერთ ქვეყანას არ ჰქონდა საბჭოთა კავშირის მსგავსი ბიუჯეტი. აქ ყოველი რესპუბლიკა, მხარე, ოლქი მთხოვნელის როლში გამოდიოდა, ხოლო კმაყოფაზე ყოფნა – ინიციატივის დაღუპვას იწვევდა. უკეთ მუშაობას აზრი ეკარგებოდა, სამაგიეროდ, აქტიურდებოდა წერილების შედგენა დახმარებისათვის. მთავარია გცოდნოდა როგორ გამოგეთხოვა, სულ ერთია ფული იქნებოდა ეს, პროდუქტი, პირუტყვის საკვები, საქონელი თუ სხვა. უფრო მნიშვნელოვანი იყო გცოდნოდა, როგორ მიგელო, ვიდრე შენ თვითონ გაგეკეთებინა.

ამ საოცარი ბიუჯეტის პირობებში ქალაქს არ შეეძლო თვითონ მიეღო გადაწყვეტილება, აეშენებინა თავისთვის საავადმყოფო თუ არა; სოფელს — აეშენებინა თუ არა სკოლა; ადგილობრივ საბჭოებს ისიც კი არ შეეძლოთ, რომ თვითონ განესაზღვრათ საკუთარი მუშების ხელფასი. ყველაფერი წყდებოდა ცენტრში [2].

ერთიანი სახალხო-სამეურნეო კომპლექსისათვის დამახასიათებელი იყო არა მარტო წარმოებული მზა პროდუქცია, არამედ დაკომპლექტებული ნაწილები, დეტალები, ნახევარფაბრიკატები და სხვ. მაგალითად, მინსკის საავტომობილო ქარხანაში თვითმცლელის შექმნაში მონაწილეობას იღებდა ყოფილი საბჭოთა კავშირის 1240-ზე მეტი ქარხანა, რუსეთის ფედერაციის ათობით ქალაქი. უკრაინა ქარხანაში გზავნიდა მანქანის მზა დეტალებს, ლატვია – რადიო და ელექტროხელსაწყოებს, ლიტვა – კომპრესორებს, საქართველო – პლასტმასისა და რეზინტექნიკურ ნაწარმს, აზერბაიჯანი ლითონებს. ყაზახეთი – სათბობს და ა. შ. თავის დროზე მინსკის საავტომობილო ქარხანას სხვადასხვა დაკომპლექტებულ დეტალებს აწვდიდა რსფსრ, უკრაინისა

და ბალტიისპირეთის 55 სანარმო [3, 81]. მთავარი იყო, რომ თვითონ ბელორუსიას არ ჰქონოდა შესაძლებლობა საკუთარი ძალებით ავტომობილი გამოეშვა.

საბჭოთა ეკონომიკის ძირითად თავისებურებას წარმოადგენდა კიდევ ერთი გარემოება: იშვიათი როდი იყო შემთხვევა, როცა რომელიმე რესპუბლიკიდან, სხვა რესპუბლიკაში იგზავნებოდა ნედლეული, იქ მზადდებოდა ნახევარფაბრიკატები და უბრუნდებოდა იმავე რესპუბლიკას პროდუქციისათვის საბოლოო სახის მისაცემად, მაშინ როდესაც რესპუბლიკაში ნედლეულსა და ქარხანას შეიძლება რამდენიმე კილომეტრი აშორებდა ერთმანეთისაგან. საბოლოოდ, ეს პროდუქცია მესამე რესპუბლიკაში იგზავნებოდა. ასეთ, ერთი შეხედვით უაზრო განლაგებას მილიონობით ზარალი მოჰქონდა, მაგრამ ერთ საქმეს აკეთებდა – რესპუბლიკებს ისეთი ძაფებით აკავშირებდა ერთმანეთთან, რომ თვითგამოყოფის კონსტიტუციური უფლება ფიქცია ხდებოდა [4, 76].

მრავლიდან მოვიტანოთ საქართველოს მაგალითი: გორში მუშაობდა ბამბის მძლავრი კომბინატი მაშინ, როცა საქართველოში გრამი ბამბა არსად მოჰყავდათ, ნედლეული კი შემოდოდა თურქმენეთიდან, რათა, ღმერთი არ გამწყრალიყო და, თურქმენეთს თვითონ არ დაემუშავებინა საბოლოოდ თავისი პროდუქტი. საქართველოდან გაჰქონდათ ჩაის ნედლეული და რუსეთის ქალაქებში ფუთავდნენ, ქართული ღვინო ცისტერნებით მიჰქონდათ მოსკოვში და იქ ღვინის ქარხნებში ასხამდნენ... უფრო დიდი კურიოზი იყო ჭიათურის მანგანუმის საბადოს და ზესტაფონის ფეროშენადნობთა ქარხნის ურთიერთობა. ეს ორი ქართული ქალაქი ერთმანეთისაგან რაღაც ოცდაათიოდე კილომეტრითაა დაცილებული. ამ დროს ჭიათურიდან მანგანუმის მადანი დასამუშავებლად გაჰქონდათ საზრღვარგარეთ და დონეცკში, ხოლო იგივე მადანი შემოჰქონდათ ბრაზილიიდან და დონეცკიდან. ცდება თუ ვინმე ფიქრობს, რომ არავის ესმოდა ასეთი ეკონომიკის უვარგისობა, ზარალიანობა. მაგრამ თუკი საბ-

ჭოთა კავშირი მართლაც „შეგნებულად“ მიდიოდა რაიმე მსხვერპლზე, ეს სწორედ ის მსხვერპლი იყო, გაღებული იმისთვის, რომ რესპუბლიკები ისე ყოფილიყვნენ ერთმანეთთან დამოკიდებულნი, არავის სცოდნოდა, ვინ რას ქმნის, ვინ რის მაქნისია და, რაც მთავარია, არავის შეძლებოდა დამოუკიდებლად არსებობა [4, 188-189].

აღსანიშნავია, რომ რიგის საკონდიტრო ფაბრიკა 30 წელი იბრძოდა იმისათვის, რათა მოსკოვს დაემტკიცებინა ტორტის ახალი რეცეპტი [5].

1985 წელს საბჭოთა სახელმწიფოს ხელმძღვანელობაში მნიშვნელოვანი ცვლილებები მოხდა. ხელისუფლებაში მოვიდა ახალი ძალა მიხეილ გორბაჩოვის მეთაურობით. ახალმა ლიდერმა და მისმა გუნდმა ადრევე გაიაზრა საბჭოთა კავშირში არსებული სოციალიზმის სუროგატის უპერსპექტივობა, მაგრამ მაშინ კომუნისტურ ხელმძღვანელობაში ძალზე ძლიერი იყო სოციალიზმისა და დემოკრატიის შეთავსების ილუზია. სწორედ, სოციალიზმის დეფორმირებული მოდელის გაჯანსაღების (და არა მისი შინაგანი აფეთქების) მიზნით დაიწყო ქვეყანაში ფართო და ყოვლისმომცველი „პერესტროიკა“ [6, 9].

1985 წლის 23 აპრილს გაიმართა სკკპ ცკ აპრილის ცნობილი პლენუმი, სადაც გორბაჩოვმა წამოაყენა თავისი მომავალი კურსის – გარდაქმნის კურსის ძირითადი მომენტები. ხალხმა იმ დროს მისი ირწმუნა და მიიღო ახალი აზროვნების პოლიტიკა. ბორის ელცინის შეფასებით „ყველასათვის ცხადი იყო, რომ ასე ცხოვრება, მუშაობა, როგორც ეს წლების მანძილზე ხდებოდა, აღარ შეიძლებოდა, ქვეყნისათვის ეს თვითმკვლევლობას ნიშნავდა. გადაიდგა სწორი ნაბიჯი. რა თქმა უნდა, ეს იყო რევოლუცია ზემოდან [7, 102]. ამ დროიდან კომუნისტურმა დოგმებმა დაკარგეს ძალა ადამიანთა გონებაზე. საბჭოთა იმპერია, რომელიც ამ დოგმებზე იყო დაფუძნებული, იშლებოდა. მართლაც, აღნიშნული პროცესი, ფაქტობრივად, რევოლუციას წარმოადგენდა [8, 7].

დაიწყო სისტემის მექანიზმის ნგრევა. ქვეყანა უცბად აღ-

მოჩნდა ანარქიის პირობებში, ეკონომიკის არაკონტროლირებად სიტუაციაში [9, 260]. განსაზღვრული ძალები, რომლებსაც დასახული ჰქონდათ არა მხოლოდ სოციალურ-პოლიტიკური სისტემის დაშლა, არამედ, მთლიანად „დერჟავას“ მოსპობა მთელი ძალებით გააქტიურდნენ [9, 264].

ცნობილია, რომ მსოფლიოში პურის ფასი ყველაზე იაფი იყო საბჭოთა კავშირში. შემთხვევითობას არ წარმოადგენდა, რომ ყოველწლიურად 7 მილიონი ტონა გამზადებული პურფუნთუშეული იყრებოდა ნაგავში, 10-12 ტონა პურის მარცვლეული საქონლის საკვებად გამოიყენებოდა, 40-45 ტონა კი საზღვარგარეთ გაჰქონდათ [9, 272].

საზოგადოება შოკირებული აღმოჩნდა „გარდაქმნის“ შედეგებით. მათ კარგად ახსოვდათ, რომ 1985 წლამდე და 1988 წლამდეც კი ქვეყანაში, ეკონომიკური თვალსაზრისით, არცთუ ცუდად იყო საქმე. მაღაზიის თაროები არ იყო ცარიელი. კვების პროდუქტები და სამრეწველო საქონელი ხელმისაწვდომი იყო ფართო საზოგადოებისათვის. 100-200 მანეთიანი ხელფასით შეგეძლო გეცხოვრა. მილიონობით ადამიანი ყოველ წელს დასასვენებლად მიდიოდა სამხრეთ რაიონებში [10, 145].

საბჭოთა კავშირის დამანგრეველ პროცესს თან სდევდა დანაშაულის არნახული ზრდა, მათ შორის, ორგანიზებული დანაშაული მთელი ქვეყნის მასშტაბით. გაიზარდა განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულის რიცხვი პიროვნების მიმართ. სახელმწიფო და საზოგადოებრივი ქონების ძარცვამ ყოველგვარ მოლოდინს გადააჭარბა, გაორმაგდა პირადი ქონების ქურდობის რაოდენობა. დიდი და პატარა ქალაქების ქუჩებში, სოფლებში, მუშათა დასახლებებში, როგორც კი შებინდებოდა საშიში ხდებოდა ქუჩაში გამოსვლა. მოქალაქეები აშკარად დაუცველი აღმოჩნდნენ. სამართალდამცავი ორგანოები, ფაქტობრივად, თავს ვერ ართმევდნენ დამნაშავეთა წინააღმდეგ ბრძოლას. ციხეები და ბანაკები პატიმრებით გადაივსო. გახშირდა თავდასხმები სამართალდამცავებზე. ნათლად გამოიკვეთა სახელმწიფო ჩინოვნიკების კავშირი დამნაშა-

ვეთა სამყაროს წარმომადგენლებთან [10, 89].

ამავე დროს, მთელ საბჭოთა კავშირს ერთბაშად მოედო არაფორმალური გაერთიანებების ბუმი. ტრადიციული განმარტებით, „არაფორმალური“ იყვნენ ნებაყოფლობით გაერთიანებული თვითმოქმედი ფორმირებები, რომლებიც აღმოცენდნენ „ქვეყნიდან“ დაწყებული ინიციატივით და შემდეგ იქნენ ცნობილი არსებული ხელისუფლების მიერ.

აღნიშნული მოძრაობიდან გამოიჩინა „სახალხო ფრონტი“, რომლის ფორმულირება პირველად მოხდა ე. წ. „გარდაქმნის“ საწყის ეტაპზე ესტონეთში. მოგვიანებით, „სახალხო ფრონტი“ მოქმედებდა ყოფილი საბჭოთა კავშირის ყველა რესპუბლიკაში [11, 9-10].

რესპუბლიკური სახალხო ფრონტი, როგორც წესი, აბორიგენი ერის მოძრაობას წარმოადგენდა. მის წინააღმდეგ, ხშირ შემთხვევაში, აღმოცენებას იწყებდა ინტერმოძრაობა ანუ ინტერფრონტი, რომელიც, ძირითადად, აერთიანებდა იმავე რესპუბლიკის რუსულენოვან მოსახლეობას. ასე მოხდა ბალტიისპირეთის თითქმის ყველა რესპუბლიკაში. განწირულის უკანასკნელ გაბრძოლებას ჰგავდა პოლიტიკურ არენაზე სოციალისტური ორიენტაციის არაფორმალური ჯგუფების გამოჩენა (მეცნიერული კომუნიზმის ასოციაცია, ნოვატორთა სოციალური ფრონტი, მუშა-მარქსისტთა ჯგუფი, „მუშათა გზა“ და სხვ.). აღსანიშნავია, რომ ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკებში ასეთი ჯგუფები ეროვნულ მოძრაობას დაუპირისპირდნენ [11, 11].

80-იანი წლების მეორე ნახევარში ჩვენს რესპუბლიკაშიც შეიქმნა არაფორმალური გაერთიანებები, რომლებმაც მოგვიანებით პოლიტიკური პარტიების სტატუსი შეიძინეს. მათ შორის, აღსანიშნავია „ილია ჭავჭავაძის საზოგადოება“, რომელმაც თავდაპირველად კულტურულ-საგანმანათლებლო ამოცანები წამოაყენა. ცოტა ხნის შემდეგ ეს საზოგადოება პოლიტიკურ ცხოვრებაში ეროვნული იდეების მქადაგებელი გახდა.

1988 წელს აღნიშნულ საზოგადოებას გამოეყო და ცალკე

პოლიტიკურ პარტიად გაფორმდა „ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია“, რომლის ლიდერები გახდნენ გ. ჭანტურია, ი. ბათიაშვილი და ი. ნერეთელი. უკვე 1989 წლის დასაწყისში ნერეთელი და ბათიაშვილი გამოეყვნენ ჭანტურიას და შექმნეს „ეროვნული დემოკრატიული პარტია“, რომელსაც ასევე ეწოდებოდა საქართველოს დემოკრატიული პარტია. ყველა ამ პარტიას საპროგრამო და საწესდებო პრინციპები ერთმანეთის მსგავსი ჰქონდა და მიმართული იყო საქართველოს საბჭოთა კავშირის შემადგენლობიდან გამოსვლისა და სახელმწიფოებრივი დემოკრატიული აღდგენისაკენ.

ეროვნული მოძრაობის გაძლიერების კვალდაკვალ მოსკოვმა უკვე 1989 წელს „მოკრძალებულად“ ჩაგვიტარა ეკონომიკური ბლოკადის პირველი გაკვეთილები – ნავთობის, ენერგეტიკის, პურის და სხვა ნედლეულისა და პროდუქტების შეზღუდვა. გაჩნდა რიგები, დაძაბულობა, გაღიზიანება... მომრავლდა საქართველოში შემოსული ცარიელი ვაგონები, რომლებზეც ცარციტ ეწერა: „Это вам за свободную Грузию!“, „Свободную Грузию стройте без русского леса!“ და ა. შ. შედეგმაც არ დააყოვნა. საქართველოში მეტნაკლებად იწყო გავრცელება „ცენტრისათვის“ სასურველმა განწყობილებამ. დაფიქსირდა დიალოგები: „ეს გინდოდათ?“ აი, თქვენი თავისუფლება და დემოკრატია!“, „რას ჭამთ ანი, შეგხედავთ?!“, „ხომ ხედავთ ურუსეთოდ არ შეიძლება! სადაა ბენზინი, შაქარი, კარაქი... უარესს გვიზამენ!..“ [12, 81, 82].

პოლიტიკური პროცესები კიდევ უფრო მძაფრდებოდა. ანტი საბჭოთა გამოსვლებით გამოირჩეოდნენ ბალტიისპირეთის რესპუბლიკები. 1988 წლის 16 ნოემბერს ესტონეთის უმაღლესმა საბჭომ რესპუბლიკის სუვერენიტეტი გამოაცხადა [13, 6]. 1989 წლის 23 აგვისტოს ბალტიის რესპუბლიკების მოსახლეობის მეოთხედმა – თითქმის ორმა მილიონმა ადამიანმა – ცოცხალი ჯაჭვი შექმნა ვილნიუსიდან ტალინამდე, რაც დაახლოებით 670 კილომეტრს შეადგენდა [13, 7].

შეიძლება ითქვას, რომ 1989 წლისათვის მოსკოვის წინაშე

რჩებოდა არჩევანი – ან უნდა ეხმარა უკანასკნელი გაბედული ძალისხმევა თავისი ბატონობის აღსადგენად მასობრივი სისხლისღვრის მეშვეობით, რასაც შეეძლო მოჰყოლოდა არა მარტო მძლავრი შიდა და გარე აფეთქება, არამედ, ალბათ, გამალებული შეიარაღებისა და ამერიკასთან მტრობის გაძლიერება, ან უნდა დანებებულიყო. გორბაჩოვის რეფორმისტულმა ხელმძღვანელობამ, რომელსაც ეპირფერებოდა, თავს ევლებოდა და ქრთამავდა კიდევ დასავლეთი, ხოლო ბოლო ეტაპებზე, რომლითაც მარჯვედ მანიპულირებდნენ პირადად პრეზიდენტი ბუში და გერმანიის კანცლერი ჰელმუტ კოლი, აირჩია მეორე კურსი. ამის შედეგი იყო ქაოსი აღმოსავლეთ და ცენტრალურ ევროპაში, შემდეგ კი კაპიტულაცია [14, 17-18].

1990 წლის 11 მარტს ლიტვის უზენაესმა საბჭომ დამოუკიდებლობა გამოაცხადა, რის შედეგადაც დაიწყო საბჭოთა კავშირის დაშლის შეუქცევადი პროცესი [15, 184]. მანამდე, ლიტვაში ყოფნის დროს მ. გორბაჩოვს მასპინძელთა მხრიდან მიღების გულთბილი ფონი საუბრებში მკვეთრი ტონის დაკავების საშუალებას არ აძლევდა და საბოლოო ჯამში მ. გორბაჩოვმა ერთ-ერთ შეხვედრაზე ისიც კი განაცხადა – თუ თქვენ ფიქრობთ უჩვენოდ უკეთ იცხოვრებთ, ნება თქვენიაო. რასაკვირველია, მოსკოვისათვის ეს ბევრს არაფერს ნიშნავდა, მაგრამ თავისუფლებისათვის მებრძოლი ხალხისთვის სერიოზული ფსიქოლოგიური სტიმული იყო.

ამ პერიოდისათვის, რაც ბალტიისპირელთა ტაქტიკისა და სტრატეგიის დამახასიათებელ მომენტად იქცა (განსხვავებით, საქართველოსა და ზოგიერთი სხვა რესპუბლიკისაგან), იყო ცენტრთან ბრძოლის მოქნილი, უმთავრესად ნაკლებად კონფრონტაციული, სამართლებრივი ხასიათი. უპირველეს მიზნად იქნა აღიარებული მოლოტოვ-რიბენტროპის პაქტის არსებობის დამტკიცება და მისი ოფიციალური დაგმობა მოსკოვის მიერ. ეს ამოცანა ბრწყინვალედ სრულდებოდა. ყველაფერი იმით დამთავრდა, რომ ა. იაკოვლევის კომისიამ დაადასტურა სტალინის მოსკოვსა და ჰიტლერის ბერლინს შორის არსებული სამარცხვინო გარიგე-

ბა და დაგმო იგი. სახალხო დეპუტატთა პირველ ყრილობას სხვა არაფერი დარჩენოდა, გარდა იმისა, რომ ოფიციალურად დაედასტურებინა კომისიის გადანყვეტილება. ეს უკვე „ბალტიური გზის“ პირველი სერიოზული, შეიძლება ითქვას, ეტაპობრივი მნიშვნელობის გამარჯვება იყო. მოსკოვმა მთელი მსოფლიოს გასაგონად აღიარა, რომ მან ბალტიისპირეთის სუვერენულ სახელმწიფოთა ანექსია მოახდინა. ამის შემდეგ სრული დამოუკიდებლობის მიღწევა ამ რესპუბლიკებისთვის უკვე დროის საკითხად იქცა [16, 13].

არაფორმალური ჯგუფების ლიდერებმა ქართველი ხალხის გამოფხიზლებისათვის დიდი შრომა გასწიეს. მათი ორიენტაცია დიდ გავლენას ახდენდა საზოგადოებაზე, რადგან ის არსებითად შეესაბამებოდა ერის ინტერესებს. არაფორმალურების გავლენით ბევრ მოვლენას ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში თავისი სახელი დაერქვა და სწორად შეფასდა. განსაკუთრებით შესამჩნევი გახდა ხალხის თვითშეგნების ზრდა, ისტორიული წარსულისადმი მიბრუნება, სათუთი დამოკიდებულება ერის სულიერი და კულტურული მიღწევებისადმი.

აღნიშნულ პერიოდში, ას ტაძარზე მეტი გადაეცა ქართულ მართლმადიდებლურ ეკლესიას. მთელ რიგ ქალაქებსა და რაიონებს დაუბრუნდა ძველი ისტორიული სახელები. მუშავდებოდა ქართული ეროვნული კონცეფცია [17, 21].

შეიძლება ითქვას, რომ „გარდაქმნის“, დემოკრატიზაციისა და საჯაროობის პროცესმა საქართველოში საზოგადოებრივი აქტიურობის დიდი აღმავლობა გამოიწვია. ჩვენი ქვეყნის პროგრესულმა ძალებმა სამართლიანი სოციალური, ეკონომიკური და ეროვნული მოთხოვნები წამოაყენეს. რესპუბლიკის ხელმძღვანელობა მიჩვეული იყო ქვეყნის ავტორიტარულ-მბრძანებლური მეთოდებით მართვას და ამიტომ მოუმზადებელი შეხვდა ხალხის უჩვეულო მოთხოვნებსა და აქტიურობას. რესპუბლიკის ხელმძღვანელობამ ვერ გამონახა საზოგადოების მართვის ახალი ფორმები და ადმინისტრაციული მეთოდებითა და ძალის პოლი-

ტიკით სცადა მის წინაშე დასმული პრობლემების გადანყვეტა. ამ გზით საქართველოს კომპარტიისა და მთავრობის ხელმძღვანელობამ ერთ ხანს თითქოს მოახერხა კიდეც საზოგადოების აქტიურობის შენელება და მწვავე პრობლემების თავიდან აცილება, მაგრამ, პრობლემების ნაწილობრივი გადანყვეტის გზით, ბოლომდე ძლიერდებოდა უარყოფითი დამოკიდებულება საქართველოს ხელმძღვანელობის პოლიტიკური საქმიანობისა და მუშაობის სტილის მიმართ. იგი აღარ შეესატყვისებოდა არც საჯაროობისა და გარდაქმნის პროცესებს, რომელიც ჩვენში მკვიდრდებოდა, და არც ეროვნულ მოთხოვნებს, რომლებიც სრულიად სამართლიანად აღმოცენდა ჩვენი ხალხის ცხოვრებაში.

მწვავე ეკოლოგიური და ეროვნული პრობლემების მიმართ რესპუბლიკის ხელმძღვანელობის არასწორ პოზიციას განსაკუთრებით მკვეთრად არაფორმალური ჯგუფების ლიდერები დაუპირისპირდნენ. პარტიის ხელმძღვანელობისა და არაფორმალურების პოზიციათა მკვეთრი პოლარიზაციის გამო, მალე მათ შორის გაძნელდა დიალოგი და ყოველგვარი ურთიერთობა. ხელმძღვანელი ორგანოების არასწორი პოზიციიდან გამომდინარე, რაც საზოგადოების მოთხოვნათა უგულებელყოფაში და იძულებით დათმობებში გამოიხატებოდა, ხალხი გაუცნობიერებლად და უნებურად სულ უფრო შორდებოდა მათ ორიენტაციას და უახლოვდებოდა არაფორმალური ჯგუფების პოზიციას. ყოველივე ამან მალე ხელისუფლების სრული იზოლაცია გამოიწვია, მან დაკარგა საზოგადოების მართვის შესაძლებლობა. ხალხის სამართლიანი მოთხოვნების უგულებელყოფას მოჰყვა მიტინგები და სამოქალაქო პროტესტის ერთ-ერთი უკიდურესი ფორმა — შიმშილობა [17, 70-71].

კრემლის მესვეურნი და სამხედროები კარგად ხედავდნენ, რომ საბჭოთა იმპერიის რეჟიმი სულს ლაფავდა, ამიტომ ყველა ღონეს ხმარობდნენ როგორმე შეეჩერებინათ ბოროტების იმპერიის ნგრევა. შემთხვევითი დამთხვევები არ უნდა ყოფილიყო მ. გორბაჩოვის გამგზავრება უცხოეთში და დასავლეთ გერმანელი

„მოყვარული“ პილოტის „იდილიური“ შემოფრენა წითელ მოედანზე. კიდევ ერთი ვიზიტი და ნინა ანდრეევას სტალინისტური პოლიტიკური პლატფორმის გამოქვეყნება ცენტრალურ გაზეთში. გენერალური მდივნის პატივით მიღება დიდ ბრიტანეთში და უპრეცედენტო კაცისკვლა თბილისში.

სწორედ, მოდერნიზებული იმპერიის დამცველთა ძალებს აძლევდა ხელს ნაციონალისტური შუღლის გაღვივება სომხეთსა და აზერბაიჯანში და შემდეგ, მათ დედაქალაქებში კომუნდანტის საათის დაწესება. რა უცნაურად დაემთხვა მინისძვრის შემდეგ პოლიტიკური კრიზისის ჩაცხრობა სომხეთში, ახალი დაძაბულობის კერის შექმნა აფხაზეთში... [18].

9 აპრილის შემდეგ საქართველოში, ფაქტობრივად, მოისპო კომუნისტური დიქტატურა, მაგრამ დემოკრატია არ დამყარებულა. იგი რადიკალთა დიქტატურამ შეცვალა. ამავე პერიოდში გავრცელდა ხმები, რომ არაფორმალურ ორგანიზაციათა და ჯგუფთა ლიდერები იმუქრებოდნენ მთავრობის, როგორც უკანონოსა და თვითმარქვია ხელისუფლების განადგურებაზე. დასახელებული იყო თარიღი, როცა ისინი აპირებდნენ კომუნისტებთან ანგარიშსწორებას. ასეთი ხმების გავრცელებამ შეუწყო ქართველი ერის გარკვეული ნაწილის დაცვილებას ეროვნულ მოძრაობასთან. ეს იყო არაფორმალთა ლიდერების შეცდომა, რადიკალებთან ურთიერთობა გაუჭირდა ინტელიგენციის დიდ ნაწილს, რომელმაც გარკვეულწილად ნეიტრალური პოზიცია დაიკავა.

1990 წლის 14 მარტს შედარებით რადიკალურად განწყობილმა ახალგაზრდა პოლიტიკოსებმა თბილისის ფილარმონიის დიდ საკონცერტო დარბაზში ეროვნულ ძალთა საგანგებო კონფერენცია – ეროვნული ფორუმი მოინვიეს. ფორუმზე მარტის არჩევნების ჩაშლის მოთხოვნასთან ერთად კომუნისტური ხელისუფლების ალტერნატიული კოალიციური მთავრობის შექმნის საკითხიც დაისვა.

1990 წლის ოქტომბრისათვის ახალი, ამჯერად, უკვე მრავალ-

პარტიული არჩევნები დაინიშნა. ეროვნული მოძრაობის ერთმა ნაწილმა ზვიად გამსახურდიას ხელმძღვანელობით გადაწყვიტა მონაწილეობა მიეღო ამ ახალ არჩევნებში, მეორე ნაწილი კი კვლავ ბოიკოტის ტაქტიკის ერთგული დარჩა. გამსახურდიამ და მისმა მომხრეებმა დატოვეს ფორუმი. არაფორმალურად შორის დაპირისპირება აშკარა ბრძოლაში გადაიზარდა.

დაუმორჩილებლობის ტაქტიკის ერთგულმა ძალებმა უზენაესი საბჭოს მრავალპარტიული არჩევნების იდეას – ეროვნული კონგრესის არჩევნების იდეა დაუპირისპირეს. მათი აზრით, კონგრესი არ უნდა ყოფილიყო ხელისუფლების ალტერნატიული ორგანო, მას მხოლოდ ეროვნული ძალების მაკოორდინებელი ლეგიტიმური ორგანოს ფუნქცია უნდა შეესრულებინა.

კონგრესის არჩევნები 30 ოქტომბერს დაინიშნა. დაპირისპირებული ეროვნული ძალები „კრემლის აგენტის“, „სამშობლოს მოღალატის“ იარლიყებით აჯილდოებდნენ ერთმანეთს. საქმე შტაბბინების ტყვიებით დაცხრილვამდე და ფიზიკურ ანგარიშსწორებამდეც კი მივიდა.

ზედმეტია იმაზე ლაპარაკი, რომ საბჭოთა კავშირის დაშლა, არა მხოლოდ ქვეყნის შიგნით არსებული დემოკრატიული ძალებისა და დისიდენტური მოძრაობის დაუოკებელ სურვილს წარმოადგენდა, არამედ, მსოფლიოს განვითარებული ქვეყნების, კაპიტალისტური სისტემის თანამეგობრობის ოცნებაც იყო. ის რაც ვერ შეძლო გარეშე და შიდა მოძრაობამ (თუმცა დააჩქარა ეს პროცესი), როგორი ბანალურიც არ უნდა იყოს, რუსეთის მოდერნიზებული საბჭოური იმპერია დაამსხვრია თავად კომუნისტური პარტიის მმართველმა ჯგუფმა – გორბაჩოვისა და იაკოვლევ-შევერდნაძის ტანდემის სახით (ბუნებრივია, ამას ხელი შეუწყო ქვეყანაში არსებულმა პოლიტიკურმა, ეკონომიკურმა და ზნეობრივმა კრიზისმა).

ჯერ კიდევ. XIX საუკუნის გერმანელი სამხედრო თეორეტიკოსი კლაუზევიცი აცხადებდა, რომ რუსეთი არ იყო ის ქვეყანა, რომელსაც „გარედან“ დაიმორჩილებდი. მისი აზრით, საჭირო

იყო ამ კოლოსის შიგნიდან დაცემა.

საბჭოთა რუსეთში, უცხოეთის ინტერვენციისა და სამოქალაქო ომში განცდილი მარცხის შემდეგ, 20-იანი წლების დასაწყისში რუსი კადეტების ლიდერმა პ. მილიუკოვმა ანტისაბჭოურ ოპოზიციას მოქმედების ახალი ტაქტიკა შესთავაზა, რომელიც გათვლილი იყო საბჭოთა საზოგადოების „შიგნიდან“ დასანგრევად [19, 79]. ეს იდეა კიდევ უფრო განავითარა XX საუკუნის 50-იანი წლების ცნობილმა ამერიკელმა პოლიტიკურმა მოღვაწემ ჟოზეფ მაკარტიმ. მისი აზრით, სოციალისტურ ქვეყნებში საჭირო იყო კომპარტიის ისეთი ლიდერები, რომლებიც თვითონ დაანგრევდნენ არსებულ სისტემებს.

1990 წლის 28 ოქტომბერი – არჩევნების დღე დიდმნიშვნელოვან თარიღად შევიდა საქართველოს უახლეს ისტორიაში. პირველად საბჭოთა ხელისუფლების პირობებში ჩატარდა მრავალპარტიული, არასაბჭოური, დემოკრატიული არჩევნები. ჩამოყალიბდა საქართველოს უზენაესი საკანონმდებლო ორგანოს დეპუტატთა კორპუსი 246 კაცის შემადგენლობით. ამათგან 155 დეპუტატი – „მრგვალი მაგიდა“ – თავისუფალი საქართველო, 64 – საქართველოს კომპარტია, 12 – საქართველოს სახალხო ფრონტი, 4 დეპუტატი – „დემოკრატიული საქართველოს ბლოკი“, თითოთითო დეპუტატი ბლოკებიდან „განთავისუფლება და ეკონომიკური აღორძინება“ და „სრულიად საქართველოს რუსთაველის საზოგადოება“ – 9 დამოუკიდებელი დეპუტატი.

კომუნისტებს, შეიძლება ითქვას, არავითარი წინასაარჩევნო კამპანია არ ჩაუტარებიათ. თუ მოვლენებს დღევანდელი გადასახედიდან შევხედავთ, მათი მოქმედება სწორიც იყო. შექმნილი ვითარების საერთო ფონზე კომუნისტების გამარჯვების შემთხვევაში ანარქია, ქაოსი და, ალბათ, სისხლისღვრაც გარდაუვალი იქნებოდა. პროცესების ამგვარ განვითარებას ყველა მოერიდა. საბჭოთა კავშირის დაშლის ორგანიზატორები უკვე ამკარად მუშაობდნენ. მექანიზმი მოქმედებდა. სწორედ, ამიტომ გენერალი გუმბერიძე გამოიყურებოდა ვითარცა დათრგუნული,

გამსახურდია კი მისი მთელი პარტიის დამმარცხებელი. სინამდვილეში, გუმბარიძეს და საერთოდ ხელისუფლებას ხელთ ეპყრა უმძლავრესი საბჭოთა სტრუქტურები. ნუ დაგვავიწყდება, რომ საბჭოთა საქართველოს მილიციას კრემლი აძლევდა წლინადში 150 მილიონ მანეთს, სუკ-ს – 140 მილიონს, პროკურატურას – 7 მილიონს. აი, ეს ორგანოები იცავდნენ მას, და არავის არ უნდა ჰგონებოდა, რომ კრემლის ინტერესების საზიანოდ [20, 336]. საბჭოთა სტრუქტურებს, რომ „მრგვალი მაგიდის“ სასარგებლოდ არ ემუშავა, არჩევნების შედეგები იქნებოდა ისეთი, როგორც მოესურვებოდათ მის ორგანიზატორებს [20, 389]. ამიტომ იყო, რომ ბლოკი „მრგვალი მაგიდა“ არჩევნებამდე უზენაეს საბჭოს სხვადასხვა მეთოდებით კარნახობდა თავის სურვილებს – არჩევნების ვადის გადაწვევას, მისთვის ხელსაყრელი საარჩევნო კანონის მიღებას და სხვ. ბევრი მათგანისათვის, ოღონდ კომუნისტებს არ გაემარჯვათ, სულ ერთი იყო, ხელისუფლების სათავეში ვინ მოვიდოდა. როგორც გარეშე, ისე შიდა პოლიტიკური და ეკონომიკური ფაქტორიც „მრგვალი მაგიდის“ სასარგებლოდ მუშაობდა. ხალხი სამოცდაათწლიანი მძიმე ისტორიიდან გამოსავალს ეძებდა [21, 250].

30 ოქტომბერს ეროვნული კონგრესის არჩევნებმა ამომრჩეველთა საკმარისი რაოდენობა – 50%-ზე მეტი ვერ შეაგროვა. არჩევნების ვადა რამდენჯერმე გაგრძელდა. ბოლოს, როგორც იქნა გამოცხადდა არჩევნების შედეგები, რომელიც მისი ორგანიზატორების მიერ კანონიერად იქნა ცნობილი.

არჩეულმა ეროვნულმა კონგრესმა დაადასტურა, რომ არ მისწრაფვის ძალაუფლების თავის ხელში აღებისაკენ და კმაყოფილდება მხოლოდ ეროვნული მოძრაობის ლეგიტიმური ორგანოს სტატუსით [6, 25, 26].

მოგვიანებით, ეროვნული კონგრესისა და ხელისუფლებას შორის მოსული „მრგვალი მაგიდის“ გაერთიანების ცდა მარცხით დამთავრდა.

1990 წლის 14 ნოემბერს გაიხსნა საქართველოს რესპუბლი-

კის უზენაესი საბჭოს პირველი სესია. საქართველოს უზენაესი საბჭოს თავმჯდომარედ აირჩიეს ზვიად გამსახურდია.

დეპუტატებმა ამავე სესიაზე მიიღეს რესპუბლიკის სახელწოდების შეცვლის კანონი. სესიამ დაამტკიცა საქართველოს რესპუბლიკის ახალი ატრიბუტიკა: სახელმწიფო დროშა და ეროვნული ჰიმნი.

მომაკვდავის უკანასკნელ გაბრძოლებას ჰგავდა, როდესაც 1991 წლის 17 მარტს საბჭოთა იმპერიის ხელისუფლებამ რეფერენდუმი დანიშნა. მოსახლეობას პასუხი უნდა გაეცა ერთადერთ კითხვაზე: „თვლით თუ არა საჭიროდ საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების განახლებული ფედერაციის შენარჩუნებას, რომელშიც მთელი სისრულით იქნება გარანტირებული ნებისმიერი ეროვნების ადამიანთა უფლებები და მოვალეობები“. ახალ ფედერაციაში „ნებისმიერი ეროვნების“ უფლების დაცვას საბჭოთა ხელმძღვანელობა ავტონომიური წარმონაქმნების დამოუკიდებლად შესვლის გზით ფიქრობდა. ეს გარემოება წინააღმდეგობას მარტო მოკავშირე რესპუბლიკებში არ იწვევდა. ასეთი პერსპექტივა თვით რუსეთის ფედერაციაშიც ბევრისთვის მიუღებელი იყო.

რეფერენდუმში მონაწილეობაზე უარი ექცემა რესპუბლიკამ – ლიტვამ, ლატვიამ, ესტონეთმა, მოლდოვამ, სომხეთმა და საქართველომ განაცხადა. ცხრა რესპუბლიკაში რეფერენდუმი მაინც ჩატარდა. მასში მონაწილეობა მიიღო მოსახლეობის 80 პროცენტმა, რომელთა 76 პროცენტმა მხარი დაუჭირა განახლებული სახით საბჭოთა კავშირის შენარჩუნებას, 21 პროცენტმა წინააღმდეგ მისცა ხმა.

17 მარტის საპირისპიროდ, 1991 წლის 31 მარტს საქართველოს ხელისუფლებამ დამოუკიდებლობის საკითხზე რეფერენდუმი დანიშნა. ჩატარებული რეფერენდუმით მოსახლეობამ ხმა მისცა საქართველოს დამოუკიდებლობას, რის საფუძველზეც 9 აპრილს მიიღეს დამოუკიდებლობის აქტი. ამავე წლის 26 მაისს კი საყოველთაო არჩევნების შედეგად ქვეყნის პირველი პირი

გახდა პრეზიდენტი — ზვიად გამსახურდია, რომელმაც აღნიშნულ თანამდებობამდე ხანგრძლივი და რთული გზა გაიარა, დისიდენტობიდან-პრეზიდენტობამდე [22, 293, 295-296]. საინტერესოა, რომ საბჭოთა კავშირი, ანუ რუსეთის დიდი იმპერია დაიშალა 1991 წლის 30 დეკემბერს. გავიხსენოთ, რომ საბჭოთა კავშირი შეიქმნა 1922 წლის 30 დეკემბერს. იმპერიაში შემავალი ყველა რესპუბლიკა დამოუკიდებლობის გზას დაადგა და მათ შორის ქართველმა ხალხმაც დიდი ხნის ნანატრი თავისუფლება მოიპოვა.

საქართველო და ქართველი ხალხი დიდი გამოცდის წინაშე დადგა. მას უნდა დაემტკიცებინა, რომ შესწევს საიმისო ძალა, დამოუკიდებლად იარსებოს და დაფუძნდეს როგორც სახელმწიფო [23, 210].

პარალელურად, კომუნისტურ სახელმწიფოთა ბლოკის დაშლის შემდეგ, ამერიკის შეერთებული შტატების დომინირება საერთაშორისო ასპარეზზე აღიარებული ფაქტი იყო; ისტორიის კუთვნილებად ქცეული საბჭოთა კავშირის სამართალმემკვიდრედ აღიარებული რუსეთის ფედერაცია გეოპოლიტიკურ ნოკდაუნში იმყოფებოდა და ცდილობდა ეპოვა ასე თუ ისე შესაფერისი ადგილი უნიპოლარულ საერთაშორისო სისტემაში. მაგრამ რუსეთი, რომელიც საბჭოთა კავშირის არა მხოლოდ სამართალმემკვიდრე იყო, არამედ კიდევ უფრო მეტად თავისი დიდმპყრობელური წარსულის მიმართ აგრესიული ნოსტალგიით შეპყრობილი, იმპერიული აზროვნების საკმარისზე მეტი გამოცდილების მქონე აქტორი, ბოლო ხუთი საუკუნის განმავლობაში ყველაზე გაფართოებული იმპერია გამოდგა, რომლისთვისაც ტერიტორიული ექსპანსია პოლიტიკურ იმპერატივად იყო ქცეული, ხოლო სივრცობრივი გაფართოება მისი განვითარების ატრიბუტად [24, 210].

საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ, ერთი მთავარი ფაქტორი იყო გასათვალისწინებელი. კერძოდ, როდესაც „მოიპოვებ დამოუკიდებლობას, ესე იგი ვილაც შენზე გავლე-

ნას კარგავს და ის უსათუოდ გებრძვის მისთვის მისაღები ყველა გზით და საშუალებით“ [23, 140].

P.S. მას შემდეგ, რაც საბჭოთა კავშირი დაინგრა და საქართველომ დამოუკიდებლობა მოიპოვა, ჩვენი ქვეყანა სამ ნაწილად დაიშალა. აფხაზეთი და ცხინვალის რეგიონი (ე. წ. „სამხრეთ ოსეთი“) გასულია საქართველოს იურისდიქციიდან და მათი სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა აღიარებულია რუსეთის ფედერაციისა და რამდენიმე ეგზოტიკური სახელმწიფოს მიერ. რუსეთს ამ „რესპუბლიკებთან“ გაფორმებული აქვს ხელშეკრულებები, რომელთა საფუძველზეც, როგორც აფხაზეთის, ასევე „სამხრეთ ოსეთის“ ტერიტორიებზე განთავსებულია რუსეთის სამხედრო ბაზები. დანგრეულია ქვეყნის ეკონომიკური და სამრეწველო პოტენციალი; მოსახლეობა ხუთ-ნახევარი მილიონიდან დავიდა სამ მილიონამდე. პარალიზებულია მეცნიერებისა და განათლების სისტემა. ზოგჯერ, ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, რომ „ჩვენ სამშობლოს კი არ ვათავისუფლებთ, არამედ სამშობლოსაგან ვათავისუფლებით“. ამდენად, ჩვენს სასიცოცხლო ინტერესებშია ამ მძიმე რეალობის შეცვლა.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. Л. Пияшева, Тяжелая колесница проехала по нашему поколению, сборник: „Суровая драма народа“, Москва, 1989.
2. Литературная газета, 1988, 16 ноября.
3. Национальные отношения в развитом социалистическом обществе, Москва, 1977.
4. რ. მიმინოშვილი, რამდენი მტერი ჰყავს საქართველოს?! თბილისი, 1990.
5. Известия, 1988, 19 июня.
6. უ. ბლუაშვილი, პოლიტიკური პარტიები და ეროვნული მოძრაობა საქართველოში 1988-1991 წწ. თბილისი, 1994.
7. Б. Ельцин, Исповедь на заданную тему, Ленинград, 1990.

8. Джордж Сорос, Советская система к открытому обществу, Москва, 1991.
9. В. Крючков, Личное дело, часть первая, Москва, 1997.
10. В. Крючков, Личное дело, часть вторая, Москва, 1997.
11. ა. სონლულაშვილი, პანკები, ჰიპები, მეტალისტები... და ქალები, თბილისი, 1996.
12. ა. კალაძე, ის მაინც ბრუნავს, თბილისი, 1991.
13. С. Островский, Балтийский путь, журн. „Загадки истории“, 2021, №5.
14. ზბიგნევ ბჟეზინსკი, ცივი ომი“ და მისი შედეგები, ჟურნალში: „პოლიტიკა“, 1994, №1-2.
15. С. М. Червонная, Абхазия – 1992: Посткоммунистическая вандея, Москва, 1993.
16. ნ. ტატიშვილი, ეროვნული სახელმწიფოებრიობის აღდგენა „ბალტიური გზა“, ჟურნ. „პოლიტიკა“, 1993, №9.
17. ა. სონლულაშვილი, 9 აპრილის სისხლიანი ტრაგედია, თბილისი, 1999.
18. კომუნისტი, 1989, 16 აპრილი.
19. Историки спорят, Москва, 1989.
20. ვ. გოგუაძე, მე არც წარსულის, არც მომავლის არ მშინია, თბილისი, 1993.
21. ა. თოთაძე, საქართველოს დემოგრაფიული პორტრეტი, თბილისი, 1993.
22. ნატო სონლულაშვილი, საბჭოთა რეჟიმი და ქართული ეროვნული იდეა (1921-1991), თბილისი, 2018.
23. ჯემალ გახოკიძე, ბენვის ხიდზე, თბილისი, 2013.
24. ნ. ხონელიძე, გეოპოლიტიკა – ტერმინი, ცნება, სამეცნიერო დისციპლინა, მსოფლმხედველობა... კრ. „ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო“, VI, თბილისი, 2009.

Avtandil Songulashvili

Doctor of Historical Sciences, Professor, Ivane Javakishvili Tbilisi State University, Ivane Javakishvili Institute of History and Ethnology, The Head of Department of the Modern and Contemporary History

Preconditions of the Collapse of the Soviet Union and Restoration of Independence of Georgia

Summary

The first reason for the collapse of the Soviet Union was the mismanagement of the economy and the crisis caused by it. In 1985, M. Gorbachev and his team, who were at the head of the government, began a series of transformations, which eventually put an end to the existence of the Soviet Empire.

In the second half of the 80s, in the footsteps of the national movement, political parties were created in Georgia and they managed to hold the first multi-party elections of the Supreme Council on October 28, 1990. The bloc «Round Table - Free Georgia» won the most seats.

Based on the referendum held on March 31, 1991, the Act of Independence of Georgia was adopted on April 9 and Zviad Gamsakhurdia became the president of the country as a result of the general elections on May 26.